

Roman Szkup

 <https://orcid.org/0000-0002-1605-5335>

Uniwersytet Łódzki

Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji

roman.szkup@geo.uni.lodz.pl

ZMIANY UŻYTKOWANIA RODZINNYCH OGRODÓW DZIAŁKOWYCH (ROD) W MIASTACH WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Abstrakt: W artykule przedstawiono wyniki badań w wybranych rodzinnych ogrodach działkowych (ROD) w aglomeracji łódzkiej, które pozwoliły uzyskać odpowiedź na pytanie, czy proces zmian użytkowania działek w ROD-ach z użytkowania rolniczo-produkcyjnego na wypoczynkowo-rekreacyjne ma miejsce oraz jaka jest skala takich zmian. Zaprezentowano także cechy społeczno-demograficzne użytkowników, które współcześnie decydują o sposobie korzystania z działek w tych ogrodach. Realizacji celów dokonano za pomocą inwentaryzacji bezpośredniej oraz badań kwestionariuszowych użytkowników ośmiu ogrodów: jednego znajdującego się w Łodzi i siedmiu zlokalizowanych w zachodniej i wschodniej części strefy podmiejskiej Łodzi. W rezultacie przeprowadzonej analizy stwierdzono, że w ROD-ach ciągle zachodzi proces zmian użytkowania działek z rolniczo-produkcyjnego na wypoczynkowo-rekreacyjne. Skala tych zmian jest bardzo duża, a sam proces przebiega szybko. Cechami społeczno-demograficznymi użytkowników decydującymi współcześnie o sposobie użytkowania działek są aktywność zawodowa oraz wiek użytkownika. Sposób użytkowania jest ponadto determinowany intensywnością użytkowania działki oraz miejscem (miastem) zamieszkania działkowców.

Słowa kluczowe: rodzinne ogrody działkowe, ROD, użytkowanie rodzinnych ogrodów działkowych, zagospodarowanie rodzinnych ogrodów działkowych, działka w rodzinnym ogrodzie działkowym, województwo łódzkie

CHANGES IN HOW ALLOTMENT GARDEN PLOTS ARE USED IN THE URBAN AREAS OF THE ŁÓDŹ VOIVODESHIP

Abstract: The article attempts to check whether there is a spatial regularity in the relationship between the agricultural and productive model for allotment gardens and the leisure and recreational model. The article also presents the socio-demographic features of the users of plots in allotment gardens in the present. The objectives were achieved by means of a direct inventory and a questionnaire survey conducted among users from eight allotment gardens: one located in Łódź and seven located in the western and eastern parts of Łódź Voivodeship. As a result of the analysis, it was found that the process of changing the use of plots in allotment gardens, from agricultural and production to leisure and recreation, is still taking place. The scale of these changes is very great and the process is rapid. The socio-demographic characteristics of the users who currently determine how plots are used, are work activity and the age of the user. The analysis also describes the intensity of use of the plot and the place of residence of the plot owners.

Keywords: allotment gardens, allotment gardening, use of allotment gardens, development of allotment gardens, Łódź Voivodeship

1. WPROWADZENIE

Od samego początku funkcjonowania ogrodów działkowych główną ideą ich tworzenia było dostarczanie robotnikom terenów pod uprawę. Ogrody tworzone z myślą o najbiedniejszych rodzinach oraz rodzinach słabo uposażonych robotników, którzy uprawiając ogrodowe działki, mogli wspomagać swoje skromne domowe budżety.

Idea tworzenia w mieście ogrodów działkowych wywodzi się z kręgu działaczy społecznych z końca XIX w. (Acton, 2011). Wprawdzie pierwsze takie ogrody w Polsce zaczęły powstawać na przełomie XIX i XX w., to

jednak ich rozwój na szerszą skalę nastąpił dopiero po drugiej wojnie światowej (Pawlikowska-Piechotka, 2010).

Ogrody działkowe w miastach pełnią wiele funkcji, przynosząc korzyści ekonomiczne, społeczne, kulturowe, edukacyjne, zdrowotne, a także pozytywnie wpływają na środowisko przyrodnicze w mieście (m.in. Drescher i in., 2006; Nettle, 2010; Perez-Vazquez i in., 2005). Istotnym i coraz częściej poruszanym zagadnieniem jest relacja: działka – zdrowie człowieka. Podkreślane są dwie funkcje ogrodów: aktywizacja społeczna osób

biernych zawodowo oraz rekreacja i aktywny wypoczynek (Duś, 2014; Dymek i Bednorz, 2017; Mokras-Grabowska, 2020; Szkup i Pytel, 2016). W ostatnich latach w niektórych środowiskach młodych ludzi, propagujących alternatywny styl życia, ekotrendy itp., pojawia się moda na nabywanie działki w rodzinnym ogrodzie działkowym (ROD) i traktowanie jej jako miejsce alternatywnego wypoczynku. Poruszane są także kwestie związane z rolą ogrodów działkowych w zrównoważonym rozwoju miast (Mokras-Grabowska, 2020). Dla osób uboższych i biernych zawodowo (w tym emerytów i rencistów) aktywności realizowane na działkach w ROD-ach są często jedynym sposobem aktywnego wypoczynku (Matczak i Szkup, 2010; Szkup, 2013; Szkup i Pytel, 2015).

W przeszłości ogrody działkowe pełniły zasadniczo funkcję ekonomiczną, gdyż zaopatrywały ludność z najbiedniejszych warstw społecznych w produkty rolne (Moran, 1990; Poniży i in., 2021; Riley, 1979). Z upływem czasu funkcja rolniczo-produkcyjna stała się mniej znacząca niż pierwotnie. Zmiany w życiu codziennym, skutkujące rozwojem cywilizacyjnym (m.in. zalewem taniej żywności w hipermarketach) oraz przemianami ustrojowymi w Polsce, przyczyniły się do intensyfikacji procesu stopniowej zmiany użytkowania działek w ogrodach z rolniczo-produkcyjnego na wypoczynkowo-rekreacyjny.

Autor niniejszego artykułu (Szkup, 2013), prowadząc badania w latach 2008–2011 na reprezentacyjnej próbie dziesięciu łódzkich ROD-ów, stwierdził, że w owym czasie jedynie nieco ponad 1/3 działek (36,7%) była użytkowana wyłącznie w sposób rolniczo-produkcyjny. Wiązało się to z aspektem zdrowotnym przypisywanym ROD-om, czyli pozytywnym wpływem na zdrowie ich użytkowników (Armstrong, 2000; de Bell i in., 2020; Turner i in., 2011; Twiss i in., 2003; van den Berg i in., 2010).

Należy mieć na uwadze, że pandemia COVID-19 zmieniła nie tylko stan psychiczny ludności, lecz także wiele jej zachowań (Grabowski i in., 2021; Heitzman, 2020; Loretti i in., 2021; Sozański i in., 2021), w tym o charakterze przestrzennym (Stępień i in., 2021). Nie inaczej było, jak wykazały analizy, w przypadku sposobów użytkowania ogrodów działkowych (Schoen i in., 2021; Szkup, 2020, 2022). Można zatem przypuszczać, że współcześnie model wypoczynkowo-rekreacyjny w ROD-ach będzie dominujący.

Artykuł jest rozwinięciem badań nad ROD-ami prowadzonymi przez autora w Łodzi i w miastach województwa łódzkiego. Autor podjął się sprawdzenia, czy sposób użytkowania działek w ROD-ach wykazuje zależność przestrzenną. Sformułowano hipotezę, że im dalej od ośrodka centralnego jest zlokalizowany ROD, tym większe znaczenie ma model rolniczo-produkcyjnego zagospodarowania działki, a mniejsze model wypoczynkowo-rekreacyjny. Hipoteza ta znalazła potwierdzenie w przypadku badań pięciu ogrodów

położonych w wybranych miastach województwa łódzkiego: Łodzi, Konstantynowie Łódzkim, Łasku (w jego dzielnicy Kolumna) oraz Zduńskiej Woli (Szkup, 2022). Na potrzeby niniejszego opracowania badania rozszerzono o kolejne trzy ogrody: w Pabianicach, Koluszkach i Tomaszowie Mazowieckim. Dodatkowo artykuł ma za zadanie wskazać skalę takich zmian oraz przedstawić cechy społeczno-demograficzne użytkowników, które współcześnie decydują o sposobie użytkowania działek w ROD-ach.

2. METODY I MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Badania przeprowadzono w siedmiu ogrodach działkowych zlokalizowanych w miastach aglomeracji łódzkiej (w zachodniej oraz wschodniej części strefy podmiejskiej Łodzi) i w jednym ogrodzie położonym w samej Łodzi (rysunek 1). W zbieraniu danych mieli udział studenci Uniwersytetu Łódzkiego¹.

Na obrzeżach, ale jeszcze w granicach administracyjnych Łodzi jest położony ROD Zacisze. Dwa ogrody: ROD Pod Borem i ROD Kalina znajdują się blisko granic Łodzi – w Konstantynowie Łódzkim. Ogród działkowy im. Adama Mickiewicza leży w Pabianicach. W dużo dalszej odległości od centrum Łodzi zlokalizowane są: ROD Relaks I i Relaks II w Koluszkach, ROD im. Stefana Żeromskiego w Łasku, ROD Wolinka w Zduńskiej Woli i ROD Wapienniki w Tomaszowie Mazowieckim.

Rodzinny Ogród Działkowy Zacisze jest zlokalizowany przy ul. Kasprowicz 17A w Łodzi. Mieści się on w bezpośrednim sąsiedztwie lasu i obszarów użytkowanych rolniczo. ROD Zacisze sąsiaduje z kilkoma innymi ogrodami: Polanka, Tulipan, Jaśmin oraz Relaks. Ogród powstał w 1980 r. i pierwotnie liczył 125 działek. W związku z położeniem ogrodu w sąsiedztwie nieczynnego już wysypiska śmieci pod koniec lat 90. XX w. ze względów sanitarnych wydzielono strefę ochronną wysypiska i tym samym zlikwidowano część działek w ogrodzie.

Obecnie ROD Zacisze pod względem liczby działek jest ogrodem małym – liczy 76 działek. Pomimo że łączna powierzchnia ogrodu wynosi 8,44 ha, powierzchnia działek w ogrodzie stanowi jedynie 3,2 ha. Ogród jest użytkowany wyłącznie przez mieszkańców Łodzi.

Rodzinny Ogród Działkowy Pod Borem znajduje się na obszarze Konstantynowa Łódzkiego przy ul. Józefów. W najbliższym otoczeniu ogrodu są domki jednorodzinne, a w odległości 750 m od niego przepływa rzeka Ner. Powstał w 1980 r. jako realizacja postulatu NSZZ „Solidarność” złożonego do funkcjonującej wtedy dyrekcji Zakładów Przemysłu Wełnianego Konstalana. Zakłady te pozyskały teren z przeznaczeniem na ogród i wydzielono wówczas 155 działek o łącznej

powierzchni 8,64 ha. W 2006 r. do ogrodu przyłączono sąsiadujący z nim ROD Pod Górą. Obecnie ogród Pod Borem składa się ze 179 działek, a jego całkowita powierzchnia wynosi 12,2 ha. W zdecydowanej większości działki są użytkowane przez mieszkańców Łodzi i Konstancynowa Łódzkiego.

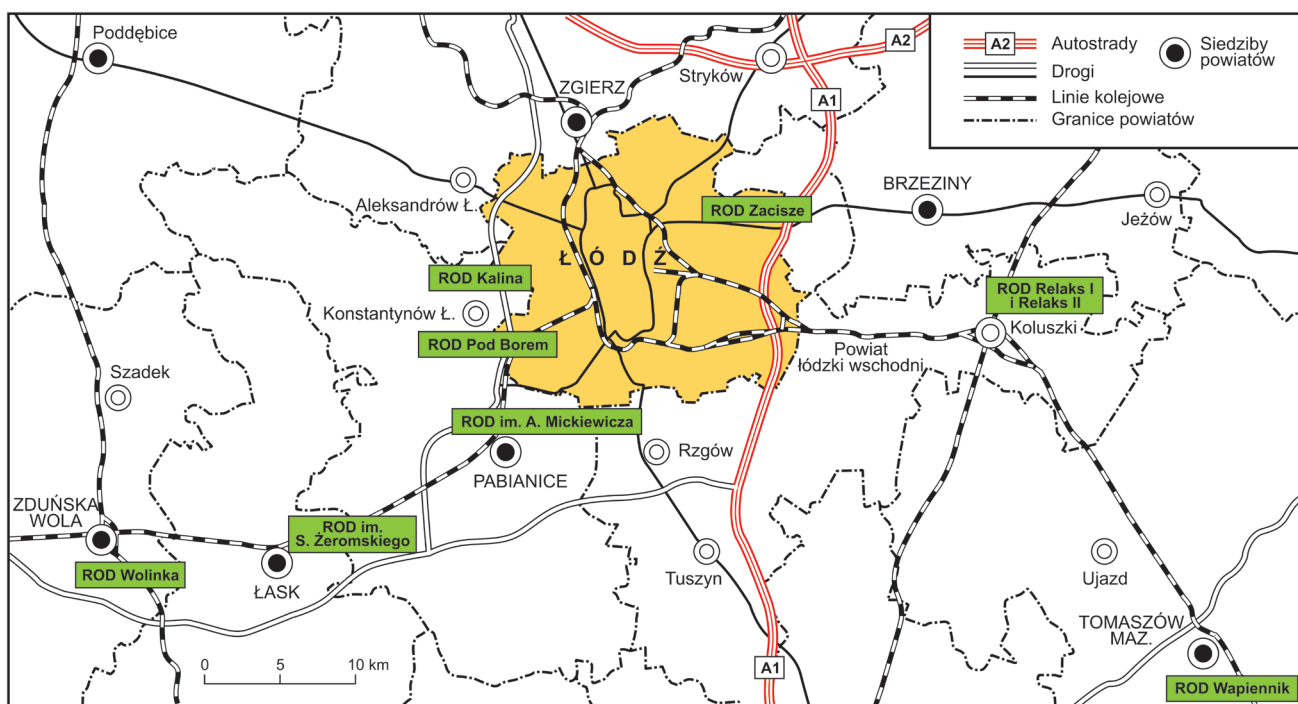
Rodzinny Ogród Działkowy Kalina także leży w Konstancynowie Łódzkim i składa się z dwóch części. Pierwsza (większa) główny wjazd ma od ul. Lutomierskiej, druga – od ul. Krzywej. Inicjatywa utworzenia ogrodu narodziła się w 1983 r., a jego budowa trwała dwa lata. Ogród Kalina sąsiaduje z dwoma innymi: ROD Malwa oraz ROD Zgoda, z którymi niegdyś dzielił wspólne podłączenie do wodociągów. Obecnie ROD Kalina liczy 169 działek. W południowej, większej części zlokalizowano 127 działek, natomiast w północnej, mniejszej – 42 działki. Łączna powierzchnia ogrodu wynosi 8,22 ha, w zdecydowanej większości użytkują go mieszkańcy Łodzi.

Rodzinny Ogród Działkowy im. Adama Mickiewicza jest położony w Pabianicach przy ul. Warzywniej 5. Utworzono go w 1962 r. – w sierpniu 2022 r. w ogrodzie odbył się jubileusz z okazji jego 60-lecia. Na temat historii ogrodu nie zachowały się żadne dokumenty czy dane archiwalne, nie ma także kroniki ani zapisów historycznych. W przeszłości był to pracowniczy ogród działkowy wielu zakładów znajdujących się w tym mieście, m.in.: Pabianickich Zakładów Przemysłu Bawełnianego Pamotex, Pabianickich Zakładów Tkanin Technicznych, Zakładów Mięsnych Pamso, Pabianickiej Fabryki Żarówek Polam oraz Pabianickich Zakładów Środków

Opatrunkowych Paso. Firmy te, uwzględniając potrzebę wypoczynku pracowników, utworzyły ogród działkowy z własnych funduszy socjalnych. ROD im. Adama Mickiewicza w Pabianicach liczy obecnie 238 działek i jest ulokowany na obrzeżu miasta, wśród pól i łąk. Powierzchnia całkowita ogrodu wynosi 11,86 ha, użytkują go prawie wyłącznie mieszkańcy Pabianic.

Rodzinny Ogród Działkowy Relaks I i Relaks II jest położony w Koluszkach przy ul. Czarneckiego 6. Składa się z dwóch sąsiadujących ze sobą kompleksów działek. Pierwszy z nich, Relaks I, liczy 59 działek, drugi, Relaks II – 25 działek. W przeszłości obszar ogrodów był terenem rolnym, a w okolicy obecnego ogrodu Relaks I funkcjonowała cegielnia. Oba kompleksy powstały w 1980 r. Ze względu na niewielką liczbę działek zlokalizowanych w każdej z części ogród jest uznawany za mały. Powierzchnia całkowita ogrodu Relaks I wynosi 2,3 ha, a ogrodu Relaks II 0,65 ha. W północnej części pierwszego z nich została postawiona świetlica. Ogród jest użytkowany przez mieszkańców Koluszek i Łodzi.

Rodzinny Ogród Działkowy im. Stefana Żeromskiego mieści się w Łasku, w dzielnicy Kolumna, przy ul. Miłej i ul. Przedwiośnie. Z ogrodem graniczą wyłącznie skupiska jednorodzinnych domów mieszkalnych, w pobliżu znajduje się duży kompleks leśny oraz stacja kolejowa Łask-Kolumna. Ogród został założony w 1962 r. z inicjatywy okolicznych mieszkańców, którzy chcieli go utworzyć w celu uprawy własnych warzyw i owoców. Obszar ogrodu pierwotnie był podmokłym nieużytkiem, który został odwodniony i zrehabilitowany; z czasem na terenie ogrodu wykopano

Rysunek 1. Lokalizacja ośmiu badanych rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) w strefie podmiejskiej Łodzi

Źródło: opracowanie własne na podkładzie OpenStreetMaps

Tabela 1. Charakterystyka społeczno-demograficzna ankietowanych użytkowników badanych rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) w aglomeracji łódzkiej w latach 2020–2022

Wyszczególnienie		Rodzinny Ogród Działkowy								
		Wolinka w Zduń- skiej Woli	Wapienniki w Tomaszo- wie Mazo- wieckim	im. Stefana Żeromskie- go w Łasku	Relaks I i Relaks II w Kolusz- kach	im. Adama Mickiewicza w Pabiani- cach	Kalina	Pod Borem	Zacisze w Łodzi	
							w Konstantynowie Łódzkim			
Całkowita liczba działek		1562	237	451	135	84	231	179	169	76
Liczba ankietowanych użytkowników		648	63	100	54	71	91	100	100	69
Badane działki (%)		41,5	26,6	22,2	40,0	84,5	39,4	55,9	59,2	90,8
Płeć (%)	mężczyźni	48,9	58,7	53,0	57,4	44,2	43,3	38,0	52,0	44,9
	kobiety	51,1	41,3	47,0	42,6	55,8	56,7	62,0	48,0	55,1
Mediana wieku ankietowanych (lata)		54,4	58,2	60,1	62,8	60,4	59,3	53,5	50,7	51,4
Wiek (%)	poniżej 40	16,2	12,7	9,0	0,0	4,7	18,6	18,0	26,0	30,4
	40–49	17,3	17,5	14,0	7,4	11,6	16,1	25,0	21,0	16,0
	50–59	21,2	23,8	22,0	22,2	27,8	18,2	20,0	21,0	18,8
	60–69	26,1	20,6	33,0	53,7	30,1	25,9	15,0	19,0	18,8
	70–79	15,9	15,9	17,0	16,7	16,2	21,2	22,0	12,0	14,5
	80 i więcej	3,3	9,5	5,0	0,0	9,6	0,0	0,0	1,0	1,5
Aktywność zawodowa (%)	bezrobotni	2,3	7,9	4,0	0,0	0,0	0,0	3,0	0,0	2,9
	pracujący	53,6	42,9	47,0	29,6	62,6	52,9	61,0	71,0	62,3
	emeryci i renciści	44,1	49,2	49,0	70,4	37,4	47,1	36,0	29,0	34,8
Miejsce zamieszkania (%)	Łódź	42,2	0,0	0,0	83,3	22,1	0,0	81,0	51,0	100,0
	inne miej- scowości aglomeracji łódzkiej	57,8	100,0	100,0	16,7	77,9	100,0	19,0	49,0	0,0

Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w ROD-ach.

staw. Obecnie ROD im. Stefana Żeromskiego liczy 135 działek, a jego łączna powierzchnia wynosi 5,77 ha. W zdecydowanej większości użytkują go mieszkańcy Łodzi.

Rodzinny Ogród Działkowy Wolinka jest zlokalizowany w Zduńskiej Woli przy ul. Lipowej. W sąsiedztwie tego ogrodu znajdują się domy jednorodzinne, obwodnica miasta, elektrociepłownia oraz duże osiedle bloków mieszkalnych. Kilkaset metrów dalej mieszczą się duże zakłady przemysłowe: Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego Wola i Polska Fabryka Ręczników Zwoltex. Planowanie utworzenia ROD-u Wolinka rozpoczęło się w 1967 r., a oddano go do użytku w 1970 r. Ogród Wolinka powstał na fali masowego zakładania ogrodów działkowych z inicjatywy władz centralnych w socjalistycznej Polsce, z przeznaczeniem dla klasy robotniczej. Duży udział w utworzeniu ROD-u Wolinka miały związki zawodowe Woli – to głównie pracownicy tego zakładu byli pierwszymi użytkownikami działek. Obecnie ROD Wolinka liczy 237 działek,

a powierzchnia całkowita ogrodu wynosi 7,42 ha. Ogród jest użytkowany głównie przez mieszkańców Zduńskiej Woli.

Rodzinny Ogród Działkowy Wapienniki leży w Tomaszowie Mazowieckim przy ul. Batalionów Chłopskich 9/11. Ogród Wapienniki powstał na początku lat 80. ubiegłego wieku. Dokładna data nie jest znana, nie pojawia się także w dokumentacji wyższego szczebla. W 2021 r. zarząd otrzymał symboliczny puchar i dyplom z okazji 40-lecia ogrodu. W miejscu ogrodu przed jego powstaniem były pola uprawne i tereny „wapienników”, czyli kopalni wapienia. Około 1980 r. pojawił się pomysł, aby przekształcić ten obszar na pracownicze ogrody działkowe. Miejsce to musiało być wykarczowane i użyźnione, wymagane było podłączenie sieci wodno-kanalizacyjnej oraz elektrycznej. Dnia 6 kwietnia 2016 r., decyzją Prezydenta Miasta Tomaszowa Mazowieckiego, zarząd ROD-u Wapienniki otrzymał pełne prawa do użytkowania terenów działek. Obecnie ogród liczy 451 działek, a jego powierzchnia całkowita wynosi

15,42 ha. ROD Wapienniki jest użytkowany w zdecydowanej większości przez mieszkańców Tomaszowa Mazowieckiego.

Badania we wszystkich ośmiu ogrodach przeprowadzono w okresie pandemii COVID-19, na przełomie sierpnia i września 2020 r. i 2021 r. oraz w trakcie jej schyłku w sierpniu 2022 r. Podstawowe materiały pozyskano metodą kwestionariuszową (wywiadu kwestionariuszowego), w badanych ogrodach przeprowadzono także inwentaryzację bezpośrednią działek. W celu określenia najważniejszych cech, które decydują o sposobach użytkowania działek w badanych ogrodach działkowych, posłużono się statystyczną metodą drzew klasyfikacyjnych i regresyjnych CART (z ang. *classification and regression trees*) (patrz: Klusowski, 2020; Steinberg, 2009; Szkup i Pytel, 2013).

Ze względu na to, że w Polsce nie prowadzi się bazy danych prawnych i faktycznych użytkowników ogrodów działkowych (Moskalonek i in., 2020), badanie kwestionariuszowe nie miało charakteru reprezentatywnego. Mimo braku reprezentatywności zrealizowano znaczną liczbę wywiadów kwestionariuszowych – 648 (tabela 1), czyli przeprowadzono wywiady z blisko połową wszystkich użytkowników badanych ogrodów. Ponadto zinwentaryzowano ponad 90% wszystkich działek w ogrodach. Wywiad kwestionariuszowy był prowadzony w czasie pandemii w kontakcie bezpośrednim z respondentami, ale pomimo zachowania dystansu społecznego spotykano się z odmową udziału w badaniu (we wszystkich ogrodach było ok. 10% takich przypadków – częściej spotykano się z odmowami w 2020 r. i 2021 r. niż w 2022). Należy także zwrócić uwagę na fakt, że w okresie prowadzonych badań wielokrotnie składano wizyty w ogrodach, lecz na około 1/4 działek nie zastano ich użytkowników.

Wśród 648 ankietowanych użytkowników działek nie odnotowano osób mieszkających na stałe lub mających zameldowanie za granicą. Ponad 42% użytkowników stanowiły osoby mieszkające w Łodzi (por. tabela 1). Stwierdzono niewielką przewagę kobiet (51,1%) nad mężczyznami (48,9%), co w przypadku województwa łódzkiego nie budzi zdziwienia, bowiem wskaźnik feminizacji jest tu najwyższy w kraju. Z badań przeprowadzonych przez autora artykułu w łódzkich ogrodach działkowych w latach 2008–2014 wynika również, że struktura płci użytkowników łódzkich ogrodów działkowych jest bardzo zbliżona do struktury płci mieszkańców Łodzi, gdzie jest niewielka nadwyżka kobiet nad mężczyznami (Szkup, 2013; Szkup i Pytel, 2015). Przewaga kobiet może świadczyć także o ich większej aktywności w dobie pandemii COVID-19. Nadwyżka mężczyzn była natomiast wyraźnie widoczna wśród użytkowników liczących 50–79 lat. Z wiekiem użytkowników ogrodów działkowych związana jest ich aktywność zawodowa (Szkup, 2013). W badaniu dominowali działkowcy: aktywni zawodowo, którzy

stanowili 53,6%, stosunkowo młodzi (mediana wieku: 54,4 lat), osoby z wykształceniem zawodowym (33,1%), mający rodzinę (58,2%) i określający swoją sytuację materialną jako przeciętną (76,8%).

3. REZULTATY I DYSKUSJA

Rola, jaką odgrywają w życiu człowieka rodzinne ogrody działkowe, znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w sposobie zagospodarowania i użytkowania przestrzeni działek. Już sama fizjonomia działki może bardzo wiele powiedzieć o jej właścicielu. Działka zadbana, z maksymalnie wykorzystaną i zagospodarowaną przestrzenią, świadczy bowiem o bardzo silnym, emocjonalnym związku właściciela z użytkowanym kawałkiem ziemi. Każdy, kto miał możliwość odwiedzenia ROD-u, może zauważyć, że współcześnie w ogrodach dominują dwa modele działek: działki typowo rolniczo-produkcyjne, na których przeważają nasadzenia warzyw, krzewów i drzew owocowych (czasami niewielkie tunele foliowe czy szklarnie) oraz działki z zadbanymi trawnikami, z trawiastymi mini-boiskami do piłki nożnej i siatkowej, które służą wyłącznie wypoczynkowi i rekreacji (Dymek i Bednorz, 2017; Mokras-Grabowska, 2020; Szkup, 2013).

Szkup (2013), badając łódzkie ROD-y, wyodrębnił dwa podstawowe modele zagospodarowania działek:

1. Model rolniczo-produkcyjnego zagospodarowania działki – dotyczy działek, w których dominację (60–70%) wykazuje teren związany z uprawą ziemi (powierzchnia ogrodowo-warzywna i sadownicza). Oprócz zabudowy i strefy komunikacyjnej możliwe jest występowanie w szczątkowych ilościach (do 5–15%) obszarów zalesionych oraz słabo zainwestowanych powierzchni sportowo-rekreacyjnych.
2. Model rekreacyjno-sportowego zagospodarowania działki – obejmuje działki, w których zdecydowanie przeważa (60–70%) słabo zainwestowana powierzchnia sportowo-rekreacyjna (boiska, place zabaw dla dzieci oraz obszary porośnięte trawą), przeznaczona do wypoczynku i rekreacyjnego uprawiania sportu (siatkówka, piłka nożna, kometka itp.). W modelu tym teren związany z uprawą ziemi nie przekracza zazwyczaj 10–15%; często spotyka się kilka procent powierzchni z nasadzeniami leśnymi. W skrajnych przypadkach spotyka się obiekty o wysokim stopniu zainwestowania w postaci profesjonalnie urządzonych basenów lub rekreacyjnych oczek wodnych (Szkup, 2013). Współcześnie model rekreacyjno-sportowego zagospodarowania działki można utożsamiać z modelem użytkowania wypoczynkowo-rekreacyjnego.

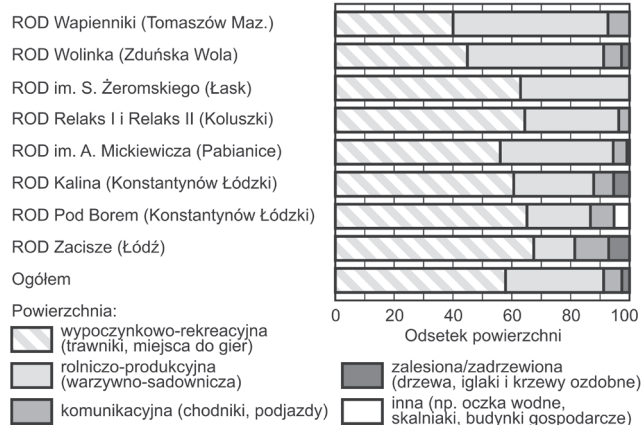
Z badań przeprowadzonych przez Szkupa (2013) w latach 2008–2011 wynikało, że w przestrzeni łódzkich ROD-ów zdecydowanie przeważały obszary związane

z quasi-rolniczym użytkowaniem ziemi, a w 8 z 10 ogrodów powierzchnie rolniczo-produkcyjne przekraczały 45%. Ponadto w konkluzjach autor stwierdził m.in., że:

Analiza literatury dotyczącej funkcjonowania ogrodów działkowych oraz obserwacje własne doprowadziły autora do postawienia hipotezy o stopniowym wypieraniu użytkowania rolniczo-produkcyjnego ogrodów działkowych przez użytkowanie wypoczynkowo-rekreacyjne. Przeprowadzone badania udowodniły, że obraz użytkowania współczesnych łódzkich ogrodów działkowych jest zgodny z tendencjami panującymi w społeczeństwie. We współczesnych ogrodach jedynie 1/3 działek (36,7%) jest użytkowana wyłącznie w sposób rolniczo-produkcyjny. O zmianie pierwotnego charakteru działek z rolniczo-produkcyjnego na wypoczynkowo-rekreacyjny świadczy odsetek działek, na obszarze których zdecydowanie dominują słabo zainwestowane powierzchnie wypoczynkowo-rekreacyjne (Szkup, 2013, s. 232).

Z inwentaryzacji powierzchni działek przeprowadzonej w 8 ROD-ach województwa łódzkiego w latach 2020–2022 wynika, że współcześnie aż w 6 z nich zdecydowanie dominują słabo zainwestowane powierzchnie wypoczynkowe (głównie dobrze utrzymane trawniki i miejsca do gier sportowych), które w tych ogrodach stanowią ponad 60% (tabela 2, rysunek 2).

Jedynie w dwóch ogrodach nieznacznie dominują powierzchnie rolniczo-produkcyjne: w ROD Wolinka w Zduńskiej Woli, stanowiąc niewiele ponad 45%, i w ROD Wapienniki w Tomaszowie Mazowieckim – ok. 40%. Powierzchnie rolniczo-produkcyjne (uprawy owocowe, warzywne i sadownicze) statystycznie zajmują w ogrodach trochę ponad 1/3 powierzchni

Rysunek 2. Struktura użytkowania powierzchni działek w badanych rodzinnych ogrodach działkowych (ROD) w aglomeracji łódzkiej w latach 2020–2022

Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w ROD-ach

działek. W tym zakresie wyróżnia się łódzki ROD Zacisze, w którym powierzchnia rolniczo-produkcyjna obejmuje zaledwie 14,1%. Przedstawione dane dowodzą, że w badanych ogrodach działki rolniczo-produkcyjne są wypierane przez wypoczynkowo-rekreacyjne.

W tabeli 3 przedstawiono strukturę użytkowania działek w ośmiu badanych ogrodach ze względu na cechy społeczno-demograficzne użytkowników. W efekcie zastosowania metody CART stwierdzono, że największy wpływ na sposób zagospodarowania działek mają: poziom aktywności zawodowej, wiek oraz miejsce zamieszkania użytkowników.

Pomimo że w badanych ROD-ach powierzchnia wypoczynkowo-rekreacyjna zdecydowanie wypiera

Tabela 2. Struktura użytkowania powierzchni działek (%) w badanych rodzinnych ogrodach działkowych (ROD) w latach 2020–2022

Ogród działkowy	Struktura powierzchni działek według sposobu użytkowania				
	wypoczynkowo-rekreacyjna (trawniki, miejsca do gier)	rolniczo-produkcyjna (warzywno-sadownicza)	komunikacyjna (chodniki, podjazdy)	zalesiona/zadrzewiona (drzewa, iglaki i krzewy ozdobne)	inna (np. oczka wodne, skalniaki, budynki gospodarcze)
ROD Zacisze (Łódź)	67,4	14,1	11,6	6,0	0,9
ROD Pod Borem (Konstantynów Łódzki)	65,1	21,8	7,6	0,0	5,6
ROD Kalina (Konstantynów Łódzki)	60,6	27,3	6,5	5,7	0,0
ROD im. Adama Mickiewicza (Pabianice)	56,1	38,1	4,8	1,0	0,0
ROD Relaks I i Relaks II (Koluszki)	64,2	32,4	3,4	0,0	0,0
ROD im. Stefana Żeromskiego (Łask)	62,9	36,8	0,2	0,2	0,0
ROD Wolinka (Zduńska Wola)	45,2	46,1	6,2	2,6	0,0
ROD Wapienniki (Tomaszów Mazowiecki)	40,4	52,2	7,4	0,0	0,0
Ogółem	57,7	33,6	6,0	1,9	0,8

Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w ROD-ach.

Tabela 3. Struktura użytkowania powierzchni działek (%) w badanych rodzinnych ogrodach działkowych (ROD) z uwzględnieniem cech demograficzno-społecznych badanych działkowców w latach 2020–2022

Charakterystyka demograficzno-społeczna		Struktura użytkowania powierzchni działek, w tym tereny				
		wypoczynkowo-rekreacyjne (trawniki, miejsca do gier)	rolniczo-produkcyjne (warzywno-sadownicze)	komunikacyjne (chodniki, podjazdy)	zalesione/zadrzewione (drzewa, iglaki i krzewy ozdobne)	inne (np. oczka wodne, skalniaki, budynki gospodarcze)
Płeć	mężczyźni	58,2	29,7	7,2	3,1	1,9
	kobiety	63,2	26,2	6,3	2,9	1,3
Wiek	poniżej 40 lat	63,4	21,5	8,0	4,3	2,8
	40–49	62,0	22,0	8,7	4,0	3,2
	50–59	62,6	27,5	6,8	1,8	1,3
	60–69	58,2	31,5	5,7	3,8	0,9
	70–79	56,2	35,6	4,4	3,4	0,4
	80 lat i więcej	42,1	50,8	4,0	3,1	0,0
Wykształcenie	wyższe	62,0	23,6	8,7	3,9	1,8
	średnie	65,3	26,4	5,0	1,8	1,5
	zawodowe	55,8	33,8	6,3	2,6	1,5
	podstawowe	59,5	25,2	8,3	5,4	1,7
Status zawodowy	emeryci i renciści	58,7	32,1	5,4	3,2	0,6
	pracujący	61,9	25,3	7,7	2,7	2,4
	bezrobotni	73,1	16,8	5,1	5,0	0,0
Stan rodzinny	samotni	69,4	19,5	6,6	4,0	0,5
	samotni z dzieckiem	51,3	43,8	5,0	0,0	0,0
	w związku małżeńskim bez dzieci	63,2	22,1	8,8	3,5	2,5
	w związku małżeńskim z dziećmi	57,9	32,1	5,9	2,6	1,5
Sytuacja materialna	lepsz niż przeciętna	56,9	31,7	7,2	3,2	1,0
	przeciętna	62,1	27,0	6,5	2,9	1,5
	gorsza niż przeciętna	54,4	29,1	8,9	3,2	4,4
Miejsce zamieszkania	Łódź	62,1	25,6	7,2	3,5	1,5
	inne miasta aglomeracji łódzkiej	58,4	31,9	5,9	2,2	1,7

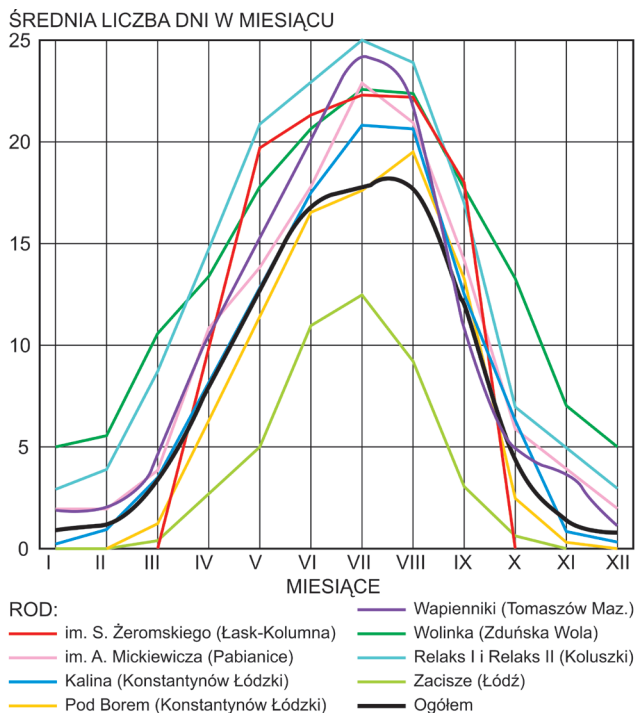
Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w ROD-ach.

powierzchnię rolniczo-produkcyjną, tę ostatnią najintensywniej uprawiają emeryci i renciści (32,1%). Powierzchnie wypoczynkowo-rekreacyjne są zagospodarowywane i użytkowane częściej przez bezrobotnych (73,1%) i osoby pracujące (61,9%).

Na sposób użytkowania działek w badanych ogrodach istotny wpływ ma wiek użytkowników. Z przeprowadzonych analiz wynika, że zagospodarowywanie działek w sposób umożliwiający uprawę ziemi jest domeną ludzi starszych (powyżej 60. roku życia). Seniorzy bardzo często wywodzą się z obszarów

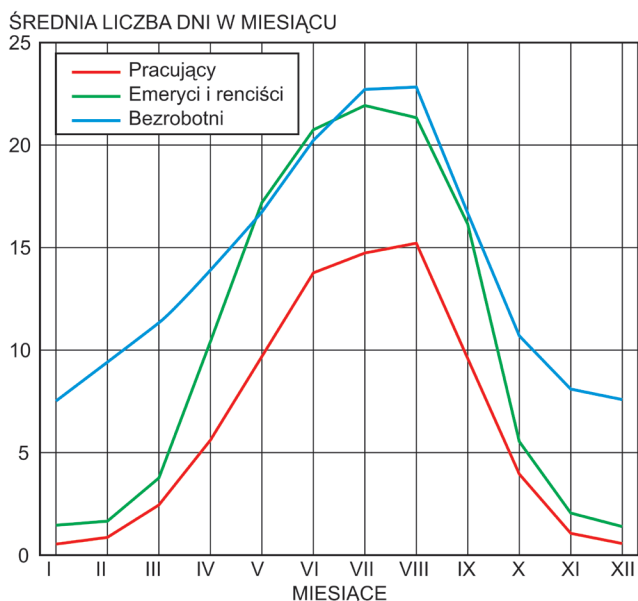
wiejskich – do miasta wyemigrowali w czasach silnej industrializacji. Zachowali jednak przyzwyczajenia i nawyki z czasów młodości, w tym także zamiłowanie do uprawy ziemi. Na przeciwnym biegunie znajduje się młode pokolenie, które działkę w ogrodzie działkowym traktuje głównie jako miejsce rekreacji niezwiązanej z uprawą roli, czasem jako lokatę kapitału. Przeprowadzone badania wskazują jednoznacznie, że wraz z wiekiem użytkownika działki rośnie odsetek powierzchni użytkowanej rolniczo-produkcyjnie, a spada wypoczynkowo-rekreacyjnej.

Zebrany materiał dowodzi również, że powierzchnie rolniczo-produkcyjne rzadziej są zagospodarowane i użytkowane przez mieszkańców Łodzi (25,6%) niż pozostałych miast aglomeracji łódzkiej (31,9%). Sposób zagospodarowania i użytkowania działek w analizowanych ROD-ach w znacznie mniejszym stopniu różnicują takie cechy społeczno-demograficzne, jak:

Rysunek 3. Sezonowość użytkowania badanych rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) w aglomeracji łódzkiej w latach 2020–2022

Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w ROD-ach

Rysunek 4. Sezonowość korzystania z działek w badanych rodzinnych ogrodach działkowych (ROD) w latach 2020–2022 z uwzględnieniem aktywności zawodowej ich użytkowników

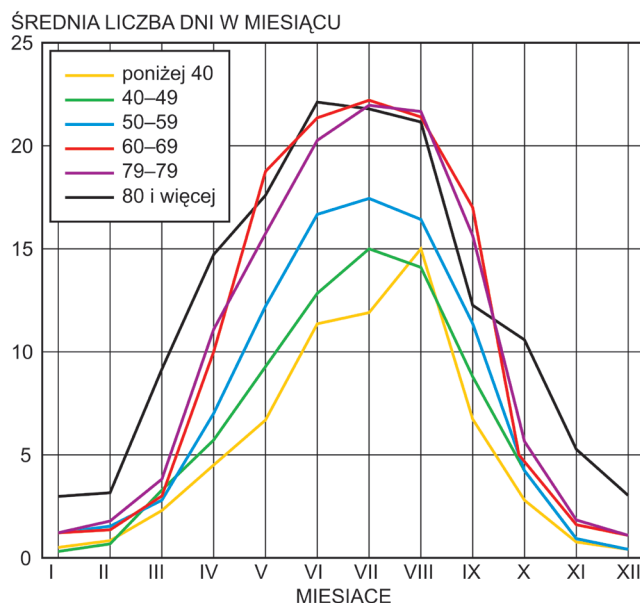
Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w ROD-ach

wykształcenie, sytuacja rodzinna czy status majątkowy ich użytkowników (por. tabela 2).

O sposobach użytkowania ogrodów świadczy także sezonowość oraz częstotliwość pobytów na działce. „Im częściej i dłużej człowiek przebywa na terenie ogrodu, tym większą rolę pełni on w jego życiu” (Szkup, 2013, s. 178). Najintensywniejsze korzystanie z działek w badanych ROD-ach przypada na okres urlopowo-wakacyjny – zaczyna się pod koniec kwietnia i kończy w połowie września (rysunek 3). W miesiącach kulminacyjnych, w lipcu i sierpniu, działkowcy przebywali w ogrodach średnio około 18 dni w miesiącu (w czerwcu – 17 dni).

Najintensywniej użytkowanymi ogrodami w badanym okresie były: ROD Relaks I i Relaks II w Koluszkach, ROD Wapienniki w Tomaszowie Mazowieckim, ROD im. Stefana Żeromskiego w Łasku i ROD Wolinka w Zduńskiej Woli, czyli obiekty położone najdalej od Łodzi. Ogrodem z najkrótszym okresem użytkowania był łódzki ROD Zacisze – z maksymalnie 12–13 dniami w miesiącach wakacyjnych. Wy tłumaczeniem takiego stanu rzeczy może być peryferyjne jego położenie względem wielkich blokowisk w Łodzi oraz fakt, że jest zlokalizowany w pobliżu nieczynnego już i zrehabilitowanego wysypiska śmieci, co może powodować mniej intensywne odwiedzanie tego ogrodu. Wyraźnie mniejsza częstotliwość użytkowania ROD-u może świadczyć również o tym, że dla łódzian, zwłaszcza młodych, działka w takim ogrodzie nie jest jedynym miejscem wypoczynku.

Z działek w sezonie korzystali najczęściej: bezrobotni (23 dni) oraz emeryci i renciści (22 dni) (rysunek 4), osoby samotne (22 dni), z wykształceniem średnim i zawodowym (20 dni), kobiety (19 dni) oraz działkowcy niemieszkający w Łodzi (22–23 dni). Na przeciwnym

Rysunek 5. Sezonowość użytkowania badanych rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) w latach 2020–2022 ze względu na wiek ich użytkowników

Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w ROD-ach

Tabela 4. Udział działek użytkowanych wyłącznie w sposób wypoczynkowo-rekreacyjny i wyłącznie w sposób rolniczo-produkcyjny (%) w badanych rodzinnych ogrodach działkowych (ROD) w aglomeracji łódzkiej

Ogród działkowy	Udział działek użytkowanych wyłącznie w sposób		Odległość od centrum Łodzi (km) ^a
	wypoczynkowo-rekreacyjny	rolniczo-produkcyjny	
ROD Zacisze (Łódź)	61,2	12,3	9
ROD Pod Borem (Konstantynów Łódzki)	59,8	20,1	10
ROD Kalina (Konstantynów Łódzki)	55,2	24,1	13
ROD im. Adama Mickiewicza (Pabianice)	54,7	24,9	17
ROD Relaks I i Relaks II (Koluszki)	58,4	26,1	24
ROD im. Stefana Żeromskiego (Łask)	57,1	32,7	25
ROD Wolinka (Zduńska Wola)	39,8	41,5	39
ROD Wapienniki (Tomaszów Mazowiecki)	33,8	47,2	51
Ogółem	56,7	23,5	x

^aJako centrum Łodzi przyjęto skrzyżowanie ul. Piotrkowskiej z al. Mickiewicza.

Źródło: Szkup (2022), własne badania terenowe w rodzinnych ogrodach działkowych.

biegunie byli pracujący, którzy w sezonie użytkowali działki przez 14–15 dni oraz mieszkańcy Łodzi (16 dni).

Konkludując, można stwierdzić, że na intensywność użytkowania ogrodów nie wpływa płeć działkowców, ma natomiast znaczenie ich wiek (rysunek 5). Zarysowuje się wyraźna zależność, zgodnie z którą wraz z wiekiem użytkowników wzrasta także intensywność użytkowania działek w ogrodach.

4. WNIOSKI

Analiza zebranego materiału badawczego wskazuje, że na terenie aglomeracji łódzkiej, w dobie pandemii COVID-19 i krótko po jej zakończeniu, w ROD-ach dominował model wypoczynkowo-rekreacyjnego użytkowania działek. Wyraźnie zaznacza się przestrzenna tendencja, zgodnie z którą im dalej od centrum Łodzi, tym zmniejsza się znaczenie tego modelu na rzecz modelu użytkowania rolniczo-produkcyjnego (tabela 4).

Uzupełnienie badań z lat 2020–2021 (Szkup, 2022) o badania przeprowadzone w sierpniu 2022 r. zdecydowanie potwierdziło i wzmocniło przedstawioną tezę. Aczkolwiek, za sprawą oddziaływania czynników o charakterze lokalnym (*casus* ROD im. Żeromskiego czy ROD Relaks I i Relaks II), nie ma to jednoznacznie wyraźnego charakteru.

Opisane zróżnicowanie można łączyć z prawidłowością większego znaczenia modelu wypoczynkowo-rekreacyjnego w dużych miastach i ich bezpośrednim sąsiedztwie. Prawidłowość ta w okresie pandemii była jeszcze bardziej wyraźna. Największy wpływ na sposób użytkowania działek mają poziom aktywności zawodowej, wiek oraz miejsce (miasto) zamieszkania użytkowników.

Zdaniem autora artykułu badania należałoby powtórzyć za kilka lat. Z dużym prawdopodobieństwem

można bowiem przypuszczać, że proces zmian użytkowania działek w ROD-ach z użytkowania rolniczo-produkcyjnego na wypoczynkowo-rekreacyjne będzie nadal postępował wraz ze zmianami zachodzącymi we współczesnym społeczeństwie.

PRZYPISY

¹Magdalena Rosiak (ROD Wolinka w Zduńskiej Woli), Aleksandra Marczyk (ROD im. Stefana Żeromskiego w Łasku), Karolina Łukomiak (ROD Kalina) i Paulina Łykowska (ROD Pod Borem) w Konstantynowie Łódzkim, Martyna Serzycka (ROD Zacisze w Łodzi), Dominika Puta (ROD im. Adama Mickiewicza w Pabianicach), Karolina Pabjańczyk (ROD Relaks I i ROD Relaks II w Koluszkach) oraz Martyna Wiercińska (ROD Wapienniki w Tomaszowie Mazowieckim).

BIBLIOGRAFIA

- Acton, L. (2011). Allotment gardens: A reflection of history, heritage, community and self. *Papers from the Institute of Archaeology*, 21(1), 46–58. <https://doi.org/10.5334/pia.379>
- Armstrong, D. (2000). A survey of community gardens in upstate New York: Implications for health promotion and community development. *Health and Place*, 6(4), 319–327. [https://doi.org/10.1016/S1353-8292\(00\)00013-7](https://doi.org/10.1016/S1353-8292(00)00013-7)
- de Bell, S., White, M., Griffiths, A., Darlow, A., Taylor, T., Wheeler, B., Lovell, R. (2020). Spending time in the garden is positively associated with health and wellbeing: Results from a national survey in England. *Landscape and Urban Planning*, 200, artykuł 103836. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103836>
- Drescher, A.W., Holmer, R.J., Iaquinta, D.L. (2006). Urban homegardens and allotment gardens for sustainable livelihoods: Management strategies and institutional environments. W: B.M. Kumar i P.K.R. Nair (red.), *Tropical homegardens: Advances in agroforestry: T. 3* (s. 317–338). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4948-4_18
- Duś, E. (2014). Recreational use and health functions of allotments gardens in the Katowice conurbation, Poland. *Environmental*

- & *Socio-economic Studies*, 2(2), 16–25. <https://doi.org/10.1515/environ-2015-0034>
- Dymek, D., Bednorz, L. (2017). Zagospodarowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) na przykładzie ROD im. Józefa Chociszewskiego w Poznaniu. *Studia Miejskie*, 25, 133–147. https://www.studiamiejskie.uni.opole.pl/wp-content/uploads/2017/09/S_Miejskie_25_2017-Dymek.pdf
- Grabowski, J., Stepień, J., Waszak, P., Michalski, T., Meloni, R., Grabkowska, M., Macul, A., Rojek, J., Lorettu, L., Sagan, I., Bidzan, L. (2021). Social isolation during COVID-19 pandemic: Perceived stress and containment measures compliance among Polish and Italian residents. *Frontiers in Psychology: Section Environmental Psychology*, 12, artykuł 673514. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.673514>
- Heitzman, J. (2020). Wpływ pandemii COVID-19 na zdrowie psychiczne / Impact of COVID-19 pandemic on mental health. *Psychiatria Polska*, 54(2), 187–198. <https://doi.org/10.12740/PP/120373>
- Klusowski, J.M. (2020). Sparse learning with CART. W: H. Larochelle, M. Ranzato, R. Hadsell, M.F. Balcan i H. Lin (red.), *Advances in Neural Information Processing Systems 33: Annual Conference on Neural Information Processing Systems (NeurIPS 2020)*, Online, 6–12 December: T. 14 (s. 11612–11622). <https://proceedings.neurips.cc/paper/2020/file/85fc37b18c57097425b52fc7afbb6969-Paper.pdf>
- Lorettu, L., Mastrangelo, G., Stepień, J., Grabowski, J., Meloni, R., Piu, D., Michalski, T., Waszak, P.M., Bellizzi, S., Cegolon, L. (2021). Attitudes and perceptions of health protection measures against the spread of COVID-19 in Italy and Poland. *Frontiers in Psychology: Section Health Psychology*, 12, artykuł 805790. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.805790>
- Maczak, A., Szkup, R. (2010). Społeczna funkcja Rodzinnych Ogrodów Działkowych (ROD). Przykład ROD w Łodzi. W: S. Sitek (red.), „Stare i nowe” problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej: Z. 1 (s. 179–198). Polskie Towarzystwo Geograficzne – Oddział Katowicki; Uniwersytet Śląski – Wydział Nauk o Ziemi.
- Mokras-Grabowska, J. (2020). Allotment gardening in Poland – new practices and changes in recreational space. *Miscellanea Geographica – Regional Studies on Development*, 24(4), 245–252. <https://sciendo.com/article/10.2478/mgrsd-2020-0039>
- Moran, D.M. (1990). *American University Studies: T. 1: The allotment movement in Britain*. Peter Lang.
- Moskalonek, Ż., Połom, M., Puzdrakiewicz, K. (2020). Changes in the function of allotment gardens in an attractive location based on the example of Tri-City in Poland. *Land*, 9(11), artykuł 464. <https://doi.org/10.3390/land9110464>
- Nettle, C. (2010). *Growing community: Starting and nurturing community gardens*. Health SA, Government of South Australia and Community and Neighbourhood Houses and Centres Association. https://www.gawler.sa.gov.au/_data/assets/pdf_file/0021/218604/growing-communitystarting-and-nurturing-community-gardens-e-booklet.pdf
- Pawlikowska-Piechotka, A. (2010). *Tradycja ogrodów działkowych w Polsce*. Novae Res – Wydawnictwo Innowacyjne.
- Perez-Vazquez, A., Anderson, S., Rogers, A.W. (2005). Assessing benefits from allotments as a component of urban agriculture in England. W: L.J.A. Mouget (red.), *Agropolis: The social political and environmental dimensions of urban agriculture* (s. 239–266). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781849775892-10/assessing-benefits-allotments-component-urban-agriculture-england-arturo-perez-vazquez-simon-anderson-alan-rogers>
- Poniży, L., Latkowska, M.J., Breuste, J., Hursthouse, A., Joimel, S., Külvik, M., Leitão, T.E., Mizgajski, A., Voigt, A., Kacprzak, E., Maćkiewicz, B., Szczepańska, M. (2021). The rich diversity of urban allotment gardens in Europe: Contemporary trends in the context of historical, socio-economic and legal conditions. *Sustainability*, 13(19), artykuł 11076. <https://doi.org/10.3390/su131911076>
- Riley, P. (1979). *Economic growth: The allotments campaign guide*. Friends of the Earth.
- Schoen, V., Blythe, C., Caputo, S., Fox-Kämper, R., Specht, K., Fargue-Lelièvre, A., Cohen, N., Poniży, L., Fedenczak, K. (2021). “We have been part of the response”: The effects of COVID-19 on community and allotment gardens in the Global North. *Frontiers in Sustainable Food Systems: Section Urban Agriculture*, 5, artykuł 732641. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2021.732641>
- Sozański, B., Ćwirlej-Sozańska, A., Wiśniowska-Szurlej, A., Jurek, K., Górniak, P., Górski, K., Englert-Bator, A., Perenc, L. (2021). Psychological responses and associated factors during the initial stage of the coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the adult population in Poland – a cross-sectional study. *BMC Public Health*, 21, artykuł 1929. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11962-8>
- Steinberg, D. (2009). CART: Classification and regression trees. W: X. Wu i V. Kumar (red.), *The top ten algorithms in data mining* (s. 179–201). Chapman and Hall/CRC Taylor & Francis Group.
- Stepień, J., Michalski, T., Grabowski, J., Waszak, P., Grabkowska, M., Macul, A., Rojek, J.J. (2021). Social response and spatial mobility change due to COVID-19 pandemic in Poland. *Geographia Polonica*, 94(3), 381–396. <https://doi.org/10.7163/GPol.0210>
- Szkup, R. (2013). *Użytkowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) przez społeczność wielkomięjską. Przykład Łodzi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <http://doi.org/10.18778/7525-904-9>
- Szkup, R. (2020). Allotment gardens (AG) in the days of the COVID-19 pandemic: The case of “Żeromskiego” AG in Łask-Kolumna and “Wolinka” AG in Zduniska Wola (Poland). *Journal of Geography, Politics and Society*, 10(4), 49–57. <https://doi.org/10.26881/jpgs.2020.4.06>
- Szkup, R. (2022). Changes in the ways of using plots in allotment gardens in Poland: A case of selected gardens in the Łódź Voivodship. *Journal of Geography, Politics and Society*, 12(4), 33–41. <https://doi.org/10.26881/jpgs.2022.4.04>
- Szkup, R., Pytel, S. (2013). Zastosowanie modelu drzewa klasyfikacyjnego CART w badaniach społeczno-geograficznych. W: S. Sitek (red.), „Stare i nowe” problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej: Z. 5 (s. 33–45). Polskie Towarzystwo Geograficzne – Oddział Katowicki; Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi.
- Szkup, R., Pytel, S. (2015). Rodzinny Ogród Działkowy (ROD) jako miejsce wypoczynku i aktywności seniorów. W: S. Sitek (red.), „Stare i nowe” problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej: Z. 6 (s. 103–113). Polskie Towarzystwo Geograficzne – Oddział Katowicki; Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi.
- Szkup, R., Pytel, S. (2016). Rodzinne ogrody działkowe (ROD) w przestrzeni dużego miasta. Przykład Łodzi. *Prace Komisji Krajoznawstwa Kulturowego*, (32), 109–124.
- Turner, B., Henryks, J., Pearson, D. (2011). Community gardens: Sustainability, health and inclusion in the city. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 16(6), 489–492. <https://doi.org/10.1080/13549839.2011.595901>
- Twiss, J., Dickinson, J., Duma, S., Kleinman, T., Paulsen, H., Rilveria, L. (2003). Community gardens: Lessons learned from California healthy cities and communities. *American Journal of Public Health (AJPH)*, 93(9), 1435–1438. <https://doi.org/10.2105/ajph.93.9.1435>
- van den Berg, A.E., van Winsum-Westra, M., de Vries, S., van Dillen, S.M.E. (2010). Allotment gardening and health: A comparative survey among allotment gardeners and their neighbors without an allotment. *Environmental Health*, 9, artykuł 74. <https://doi.org/10.1186/1476-069X-9-74>

Artykuł wpłynął:
20 sierpnia 2024
Zaakceptowano do druku:
28 listopada 2024